

УДК 377.018.48

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-53-57](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-53-57)

Лузан Людмила Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук,
проректорка з навчальної роботи,
професорка кафедри методики навчання мов і літератури,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», Україна
Liudmyla Luzan,
Candidate of Pedagogical Sciences, Vice Rector
for Academic Work, Professor at the Department
of Methods of Languages and Literature,
MHEI Kharkiv Academy of Continuing Education, Ukraine
E-mail: Luzan.1307.luzan@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7174-7249>

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ВЕКТОРИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

A Розкриті основні вектори освітньої діяльності КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» щодо формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників. Особливу увагу приділено нормативно-правовому підґрунтя та деяким науковим доробкам з означеної проблематики. За результатами аналізу наукових джерел констатовано, що важливими питаннями в роботі педагогічних працівників, які починають працювати з учнями з особливими освітніми потребами, є розвиток власних професійних компетентностей (у тому числі – інклюзивної) відповідно до Професійного стандарту вчителя; організація освітнього процесу з урахуванням Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, індивідуальних особливостей і можливостей учнів. На основі практичного досвіду КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розкрито форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо формування інклюзивної компетентності.

Ключові слова: інклюзивна компетентність; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання; діти/учні з особливими освітніми потребами; професійна компетентність учителя; інклюзивна компетентність педагогічних працівників

Formation of teachers' inclusive competence: vectors of educational activity at the kharkiv academy of continuing education

S The main vectors of the educational activity of the Municipal Higher Educational Institution "Kharkiv Academy of Continuing Education" regarding the formation of inclusive competence of pedagogical workers are revealed. Particular attention is paid to the regulatory and legal basis and to some scientific developments on the specified issues. According to the results of the analysis of scientific sources, it was established that important issues in the work of pedagogical workers who start working with students with special educational needs (hereinafter SEN) are the development of their own professional competences (including inclusive ones) in accordance with the Professional Standard of the teacher; the organization of the educational process considering the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions; and the individual characteristics and capabilities of students. On the basis of the analysis of theoretical sources and practical experience of MHEI "Kharkiv Academy of Continuing Education", the forms of professional development of pedagogical workers regarding the formation of their inclusive competence were revealed: mobile inclusive resource center; training courses; and scientific and methodical webinars. To implement the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine by 2030, the Kharkiv Academy of Continuing Education has developed a number of thematic special courses. With the aim of expanding the inclusive competence of teachers of inclusive institutions of general secondary education regarding the content and organization of the educational process, ensuring favorable conditions for learning for persons with special needs, and considering their individual needs, the Kharkiv Academy of Continuing Education held an inclusive marathon "Barrier-free Ukraine". To popularize achievements in the field of social inclusion and share experience in overcoming social exclusion, the competition "Best Inclusive Practices of Ukraine – 2023" was held.

Keywords: inclusive competence; inclusive education; inclusive learning; children/students with special educational needs; professional competence of teachers; inclusive competence of teaching staff

Актуальність проблеми. Після ратифікації Україною міжнародних договорів у сфері прав людини наша держава приділила особливу увагу питанню дітей з інвалідністю, порушенням психофізіологічного розвитку, а також забезпечення їх доступу та прав на якісну освіту. Тому організувати ефективне інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти є одним із пріоритетних завдань державної політики України в освітній галузі.

Статус інклюзивної освіти був затверджений на законодавчому рівні у сфері освіти. Відповідно до Конституції України та законодавства у сфері освіти, реабілітації та соціального захисту держава має забезпечити доступ до якісної освіти належного рівня дітям з освітніми потребами, спеціальною освітою з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивного навчання [3].

Нині в умовах викликів Нової української школи, воєнного стану та навчання за дистанційною формою важливими питаннями в роботі педагогічних працівників, які починають працювати з учнями з особливими освітніми потребами (далі – ООП), є розвиток власних професійних компетентностей (у тому числі – інклюзивної) відповідно до Професійного стандарту вчителя; організація освітнього процесу з урахуванням Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, індивідуальних особливостей і можливостей учнів; у складі команди закладу освіти здійснення оцінки потреби дитини в наданні підтримки; розроблення ефективної освітньої траєкторії учня з ООП; забезпечення якості дистанційного навчання; сприяння розвитку й успішності та збереженню психічного здоров'я кожного учасника освітнього процесу. На тлі широкомасштабної російської агресії та введення воєнного стану на території України, особливо в Харкові, більшість директорів закладів освіти стикаються з проблемою створення інклюзивного освітнього середовища для навчання та розвитку дітей з ООП. Отже, питання інклюзивного навчання наразі є одним із першочергових.

Ми вивчили стан підвищення кваліфікації з удосконалення інклюзивної компетентності педагогічних працівників Харківської області.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Спробуємо розібратися в поняттях, що стосуються інклюзії. Згідно із Законом України «Про освіту» *інклюзивне навчання* – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників, а *інклюзивне освітнє середовище* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку

здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей [4].

У Професійних стандартах: «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» [8], «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» [7], за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [9], «Вихователь закладу дошкільної освіти» [6] виокремлено в трудовій функції: «*Організація безпечного здорового освітнього середовища*» / «*Організація здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища*» / «*Організація або участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища*» [7; 8; 9].

Основою інклюзивної освіти, а водночас й умовою її успішності, є професійна кваліфікація, педагогічні та психологічні можливості вчителів, розуміння ними ідеї інклюзії та готовність працювати в умовах інклюзивного навчання. Усе більшого значення набуває нова модель професійної компетентності вчителя, що складається з багатьох здатностей, серед яких:

- здатність налагоджувати командну роботу для розв'язання спільних освітніх проблем;
- здатність до педагогічної підтримки осіб з ООП;
- здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня тощо [9].

Ю. Бойчук, О. Бородіна, О. Микитюк тлумачать *інклюзивну компетентність педагога* як інтегровану особистісну освіту на основі інклюзивних знань, а також спеціальних інклюзивних умінь і навичок, особистісно-професійних якостей важливих предметів, уміння оволодіти корекційно-розвивальними технологіями, факторів, що визначають готовність педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [1].

Нам імponує думка науковців, які досліджували інклюзивну компетентність, що виявлятися в учителя вона може лише в єдності із цінностями особистості, а також з її інтересами та мотивацією до інклюзивної діяльності. Отже, нова місія вчителя в умовах інклюзивної освіти вимагає від нього високого рівня підготовленості, зокрема,

не лише володіння відповідними психолого-педагогічними знаннями, але й здатності застосовувати їх у нестандартних ситуаціях інклюзивного навчання. Загалом, сформованість інклюзивної компетентності у педагогів дозволяє їм ефективно здійснювати свою професійну діяльність у контексті спільного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами та їхніми здоровими однолітками [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема підвищення рівня сформованості інклюзивної компетентності педагогічних працівників має як загальнодержавний, так і регіональний характер. Отже, у статті приділено суттєву увагу аспектам формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Мета статті: на основі практичного досвіду розкрити актуальні форми підвищення кваліфікації вчителів щодо формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників Харківського регіону через навчання на тематичних спецкурсах.

Викладення основного матеріалу. У квітні 2023 року було внесено зміни до ст. 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, а саме: не менше 10 відсотків загальної кількості годин мають бути спрямовані на вдосконалення знань, умінь і практичних навичок у частині роботи з учнями з особливими освітніми потребами [5].

Ураховуючи зазначене вище, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розробила низку заходів, що стосуються питання підвищення інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів освіти:

1. **Мобільний інклюзивно-ресурсний центр.** Відповідно до запиту працівників інклюзивно-ресурсних центрів різних селищних рад Харківської області з листопада 2022 року на постійній основі проходять виїзди автомобільного інклюзивно-ресурсного центру Академії для надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг дітям з ООП за місцем їх перебування, а також консультування фахівців місцевих інклюзивно-ресурсних центрів із

навчально-методичних питань щодо якісної роботи з такими дітьми.

2. **Інклюзивний марафон «Безбар'єрна Україна».** З метою розширення інклюзивної компетентності педагогів інклюзивних ЗЗСО щодо змісту й організації освітнього процесу, забезпечення сприятливих умов навчання осіб з ООП з урахуванням їх індивідуальних потреб при Академії проходить Інклюзивний марафон «Безбар'єрна Україна» у межах ХАБу «Інклюзивна освіта» регіонального проєкту «Освітній технопарк Харківщини – 2030».

Під час марафону висвітлювалися такі актуальні питання:

1) **Формувальне оцінювання в навчанні дітей з ООП** (використання сучасних підходів до оцінювання в умовах Концепції НУШ. Акцент зроблено на ефективності формувального оцінювання для дітей з ООП, адже воно дозволяє: відстежувати особистісний розвиток дитини, хід опанування нею навчального досвіду; вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку учня; діагностувати досягнення дитини на кожному з етапів процесу навчання; вчасно виявляти проблеми; мотивувати учня до прагнення здобути максимально можливі результати; виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, відсутність побоювання помилок, упевненість у власних можливостях і здібностях.

2) **Змістове наповнення корекційно-розвиткової роботи з молодшими школярами, які мають освітні труднощі в умовах інклюзивного класу ЗЗСО** (поєднання дистанційного навчання з інклюзивним; адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів; способи добору наочності навчання з урахуванням специфіки категорії освітніх труднощів; реалізація індивідуального підходу до учнів з освітніми труднощами за допомогою змістового наповнення корекційно-розвиткової роботи.

3) **Організація освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти** (пріоритетні завдання та принципи організації роботи з дітьми з ООП в інклюзивних групах ЗДО, планування різних видів діяльності, які передбачають різні форми навчання. Акцентується увага на взаємодії сім'ї та закладу освіти в процесі створення та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами, змістового наповнення освітнього процесу).

3. *Науково-методичні вебінари* на актуальні теми відповідно до запитів педагогічних працівників:

– *«Корекційно-розвиткова робота в умовах інклюзивного закладу освіти»;*

– *«Безбар'єрність – стратегія розбудови інклюзивного простору»;*

– *«Освітні втрати та розриви: поняття, причини та наслідки в організації освітнього процесу для дітей з ООП»;*

– *«Особливості організації та проведення комплексної оцінки розвитку дитини з ООП та визначення її рівня підтримки»;*

– *«Методичні рекомендації щодо визначення категорій (типологій) труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі» тощо.*

4. Конкурс *«Кращі інклюзивні практики України – 2023»*

Мета Конкурсу: популяризувати досягнення у сфері соціальної інклюзії, обмін досвідом подолання соціального відчуження, а також ініціювання соціальних майданчиків для обміну досвідом, можливостей для просування нових ідей, сучасних тенденцій в області розвитку інклюзивних практик України.

5. *Курси підвищення кваліфікації.*

Безбар'єрність – це філософія суспільства без обмежень. Це про внутрішню готовність створювати середовище, у якому буде комфортно всім. У цьому контексті реалізація права дітей з ООП на якісну освіту разом із однолітками за місцем проживання, набуття ними життєво важливих навичок і розвиток особистості суттєво залежать від умінь педагогічних працівників долати бар'єри, враховувати індивідуальні потреби, можливості та інтереси всіх учнів, створювати освітнє середовище, що забезпечує психологічний комфорт і реалізацію творчих можливостей кожної дитини. Саме тому питання створення безбар'єрного освітнього простору в умовах інклюзивного та дистанційного навчання є важливим напрямом підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти.

Отже, на виконання Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року в Харківській академії неперервної освіти розроблено низку тематичних спецкурсів:

– *«Безбар'єрність у навчанні дітей з ООП»;*

– *«Діти з ООП: підтримка в освітньому процесі ЗЗСО»;*

– *«Педагогіка партнерства – інклюзивний вимір»;*

– *«Інклюзивна освіта: перші кроки по роботі з особливою дитиною»;*

– *«Розвиваємо інклюзивну компетентність керівника ЗЗСО»* (для керівних кадрів (директорів і заступників директорів) ЗЗСО) тощо.

б. *Окрема тематика в освітніх програмах курсів підвищення кваліфікації:*

– *«У найкращих інтересах людей з ООП: архітектурна доступність та безпечне освітнє середовище»* (для різних категорій педагогічних працівників);

– *«Інклюзивне навчання: актуальні питання в умовах воєнного стану»;*

– *«Інклюзивна компетентність у структурі професійного стандарту вчителя»;*

– *«Діяльність шкільного бібліотекаря в умовах запровадження інклюзивного навчання»;*

– *«Інклюзивне навчання: формування успішності учня з ООП у процесі навчальної діяльності» тощо.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Харківська академія неперервної освіти обрала одним із векторів – розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників ЗЗСО, серед яких:

– *інклюзивна* – здатність здійснювати педагогічну підтримку осіб з ООП, забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови кожного учня залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей, сильних сторін та інтересів;

– *компетентність педагогічного партнерства* – здатність організувати суб'єкт-суб'єкту взаємодію з учасниками освітнього процесу, працювати в команді із фахівцями, асистентом учителя, батьками для прийняття рішень у найкращих інтересах дитини, надання додаткової підтримки учням з ООП.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю. Д., Бородіна О. С., Микитюк О. М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.

2. Василюк А. Інклюзія як простір для розвитку чи ризик маргіналізації учня? *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : зб. матеріалів ІV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 10–11 грудня 2020 р. Вінниця, 2020. Вип. 3. С. 138–141.

3. Концепція розвитку інклюзивної освіти : затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

4. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.09.2020)

5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 №463-IX. Дата оновлення: 05.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 30.08.2023).

6. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства економіки України від 19.10.2021 року № 755-21 URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/> (дата звернення: 30.08.2023).

7. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства економіки України від 28.09.2021 року № 620-21 URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84886/> (дата звернення: 30.08.2023).

8. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства економіки України від 17.09.2021 року №568-21 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> (дата звернення: 30.08.2023).

9. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 року № 2736-20 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 30.08.2023).

References

1. Boichuk, Yu. D., Borodina, O. S., & Mykytiuk, O. M. (2015). *Inklyuzyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia osnov zdorovia [Inclusive competence of the future teacher of the basics of health]*: monohrafiia. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

2. Vasyliuk, A. (2020). *Inklyuziia yak prostir dlia rozvytku chy ryzyk marhinalizatsii uchnia? [Inclusion as a space for development or the risk of student marginalization?]*. In *Inklyuzyvna osvita yak indyvidualna traiektoriia osobystisnoho*

zrostannia dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Inclusive education as an individual trajectory of personal growth of a child with special educational needs]: zb. materialiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu (Is. 3, pp. 138-141). Vinnytsia [in Ukrainian].

3. *Kontsepsiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity [Concept of development of inclusive education]*: zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 01.10.2010 № 912. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].

4. *Pro osvitu [About education]*: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05 veresnia 2017 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

5. *Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]*: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 №463-IX. Data onovlennia: 05.06.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

6. *Profesiinyi standart «Vykhovatel zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard "Preschool teacher"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 19.10.2021 roku № 755-21 Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/> [in Ukrainian].

7. *Profesiinyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard "Head (director) of a preschool education institution"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 28.09.2021 roku № 620-21 Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84886/> [in Ukrainian].

8. *Profesiinyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard "Head (director) of general secondary education institution"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 17.09.2021 roku №568-21 Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> [in Ukrainian].

9. *Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with junior specialist diploma)"]*: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 roku № 2736-20 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 04.11.2023